

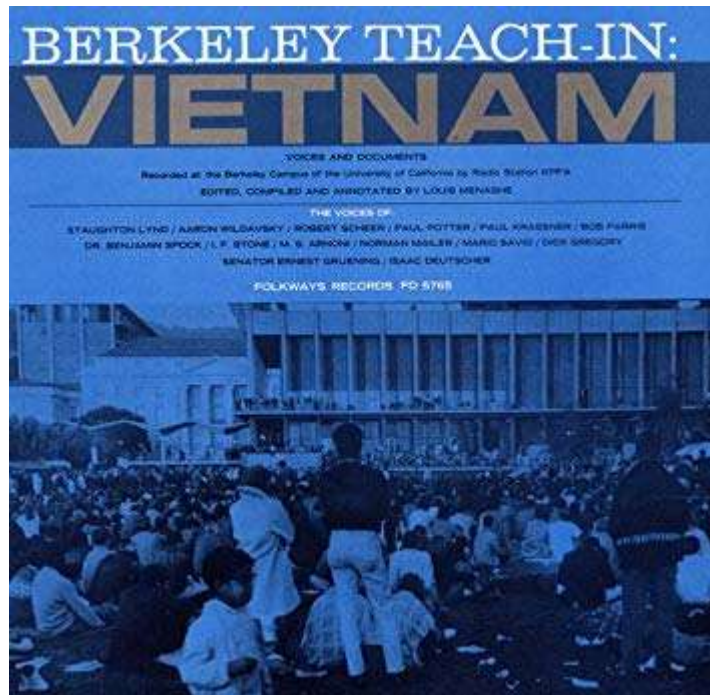
Isaac Deutscher

Marxism och icke-våld

I maj 1966, strax innan han skulle tala på det andra ”Vietnam Day”-massmötet i Berkeley¹, deltog Isaac Deutscher i en debatt om marxism och icke-våld (pacifism), anordnad av Dave Dellinger². Följande är hämtat från en utskrift av denna diskussion, som ursprungligen publicerades i juli-numret 1969 av tidningen *Liberation*. Övriga deltagare var Dellinger, A J Muste³ och Hans Konigsberger.

Deutscher nämner en politisk rättegång som inleddes i slutet av 1965 mot de sovjetiska författarna Julij Daniel och Andrej Sinjavskij. En skildring av denna rättegång har lagts till som bilaga.

Alla noter är införda av MF.

14 av talen som hölls 1965 gavs ut i ett skivalbum (2 LP:n). Finns nu även som CD-album.

Dave Dellinger: Jag utgår från teorin att ickevåldsmetoder ännu inte har utvecklats tillräckligt för att kunna bedömas fullt ut i sin nuvarande form och förstås utifrån den verkliga potential ickevåldet bär på. Jag tror att samma sak kan sägas om socialismen på ett speciellt stadium. Vi hade det för-marxistiska stadiet av kristen socialism och olika former av det som brukar kallas romantisk socialism. Socialismen har genomgått en gradvis förfining och mognadsprocess. Jag tror att samma måste gälla för ickevåldsmetoder, men att revolutionära marxister olyckligtvis på grund av dess tidiga och mest primitiva uttrycksformer har haft en tendens att avfärda icke-våld som revolutionärt vapen.

¹ Berkeley-universitetet i Kalifornien gjorde sig under 1960-talet sig känt som ett centrum för motstånd mot Vietnamkriget. Man höll bl a mycket välbesökta debatt dagar (”Teach-ins”) om Vietnam, som fick mycket stor publicitet. Det första skedde 1965, där Deutscher höll ett tal om [Kalla krigets myter](#). Detta tal refererar Dellinger till i sin inledning. En originalinspelning av detta tal finns på Youtube: [Isaac Deutscher: "I still beleive". Speech about Cold war at Berkeley Teach-In against the Vietnam War](#).

² David Dellinger var en radikal pacifist som fängslades för vapenvägran och antikrigsagitation under 2:a världskriget. Han verkade aktivt mot Vietnam-kriget. Han besökte 1966 både Sydvietnam och Nordvietnam.

³ Abraham Johannes Muste var en amerikansk präst och politisk aktivist med vänstersympatier. Han var känd för sin pacifism och deltog i antikrigsrörelsen mot Vietnam-kriget. 1966 besökte han både Saigon (Sydvietnam) och Hanoi (Nordvietnam). I Sydvietnam arresterades han och utvisades, men fick ett varmt välkommande i Hanoi.

Det har skett en övergång från icke-våld som endera en symbolisk handling eller en speciell inriktning hos en liten grupp människor, som genom sin religiösa bakgrund står vid sidan av resten av samhället, till den form av icke-våld som har som mål att förändra historien, att verkligen påverka utvecklingen, till en lika stark och övergripande målmedvetenhet som de revolutionära drivkrafter som tidigare fanns hos icke pacifistiska revolutionärer ...

När det gäller detta föredrar jag att tala i termer av dialektik, åtminstone i den begränsade förståelse jag har av den. Det gammaldags icke-motståndets icke-våld, som kanske på ett inte fullt tillräckligt sätt riktar uppmärksamheten på institutionellt våld, ser jag som tesen. Den anti-nazistiska motståndsrörelsen under andra världskriget, castristernas gerillarörelse på Kuba, den heroiska kampen i Vietnam ser jag som antitesen. Vad jag skulle vilja diskutera är möjligheten av en syntes, som skulle vara något nytt som vi har sett spår av, men som inte direkt fått utvecklas. Gerillakrigföring bygger på att man identifierar sig med den befolkning som står för motståndet, och den identifikationen är inget enkelt eller något man gör för skojs skull. Det är något som kommer sig av att man identifierar sig med strävandena efter befrielse, värdighet, rättvisa för sitt land. Det är ett exempel på vad som måste framkomma ur syntesen. Å andra sidan står icke-våldet för en djup och allmän humanism, som också kännetecknar en historisk icke våldsamt revolution när den är som bäst, men som tenderar att bli förrådd och urkramad under loppet av den pågående konflikten. Jag tror att vi har lärt oss att alltid när man betraktar klassfienden, eller den institutionella fienden, också som en fiende på det mänskliga planet, så riskerar det att leda till inre förfall och en ackumulerad nedbrytning av rörelsens ursprungliga idealism och metodologi.

Jag kan ta ett annat exempel. När Isaac Deutscher nyligen i Berkeley talade om de negativa effekter som den pågående konflikten i Vietnam har inom den kommunistiska världen, sade han att även om avstaliniseringsprocessen inte helt har gått förlorad, så har den ändå stannat upp eller rent av börjat gå tillbaka. Han sade att en av de indirekta följderna av talet om kampen för frihet i Vietnam har lett till att friheten kvävts inom den kommunistiska världen. Jag tror att detta beror på rädslan för och en reaktion på att samma åstadkommer samma, att våld och hat och misstänksamhet leder till våld, hat och misstänksamhet, och jag undrar om det inte är lika sant att även de mest idealistiska revolutionära rörelser, som bygger på hat och våld ger upphov till liknande missförstånd, en liknande rädsla, en liknande hysteri bland våra motståndare, där den samlade effekten blir att vi i själva verket gör dem vi måste vinna över till våra motståndare ...

Isaac Deutscher: Jag måste erkänna att talet om icke-våldets utmaning först får all min djupt rotade marxistiska misstänksamhet mot den sortens argument att vakna. Jag börjar genast misstänka att det rör sig om något allmänt idealistiskt svammel, som politiskt, analytiskt och moraliskt inte kommer att föra någonvart. Men ju mer jag lyssnar på dina argument börjar jag inse att min misstänksamhet är riktad mot en motståndare som alls inte befinner sig omedelbart framför mig, min misstänksamhet gäller den eskapism som total pacifism innebär. När man argumenterar mot den absoluta pacifismens höga principer är det svårt att göra det utan att känna en viss moralisk förlägenhet, eftersom man skulle önska att den totala pacifist som förnekar att våld haft någon som helst positiv betydelse i historien hade rätt. Och samtidigt vet man ju att han inte har rätt och att detta handlar om en mycket farlig eskapism. Därför tenderar man, om man är marxist, att komma med lite giftigheter. Men du är ju ingen romantisk produkt av icke-våldet. Enligt min uppfattning, och jag är inte någon som brukar använda mig av starka ord, har du intagit en hjältemodig hållning i Vietnamfrågan. När du inledde dina protester, kunde du inte förutse att du skulle få ett så brett allmänt stöd: du har tagit stora risker inte bara för att uttrycka ditt motstånd mot det våld som den amerikanska makten använder sig av, och mot den amerikanska imperialismen, utan också genom att i någon mån, moraliskt, försvara det våld vietnameserna måste tillgripa för att slå vakt om sin egen värdighet, sina egna intressen, sin egen nutid och sin egen framtid.

Man skulle kunna säga att din hållning är inkonsekvent, att det finns en motsättning i att predika icke-våld och samtidigt moraliskt i viss mån godta det våld som Viet Cong⁴ står för i Vietnam och sannolikt det som FLN står för i Algeriet⁵. Men jag tror att det ligger något kreativt i denna inkonsekvens, en kreativ motsättning i din hållning. Trots att du utgår från en idealistisk och i mina ögon något metafysisk princip, öppnar din inkonsekvens ändå en vid horisont till vår tids verklighet. Jag tror att du håller på med något som liknar ärlig självkritik. Det är den självkritik som en variant av pacifismen står för och som inte är rädd för att dra fram den egna påtagliga inkonsekvensen i ljuset för att uppnå en högre moralisk och politisk konsekvent handling. Och sen bör jag kanske säga att även om vi filosofiskt befinner oss på olika platser, så erkänner jag att en liknande, och större och kanske mer tragisk inkonsekvens går att återfinna i revolutionens historia, i kommunismens och marxismens historia.

Faktum är att det i den marxistiska traditionen finns en hel dialektik av våld och icke-våld, ända från begynnelsen och under alla dess historiska metamorfoser från 1848 till 1966. Vi marxister har alltid förespråkat proletariats diktatur och att kapitalismen måste störtas med våld. Vi har alltid försökt få arbetarklassen i alla länder att inse att den måste vara beredd på att ta strid, till och med genom inbördeskrig, mot sina förtryckare och härskande klasser. Vi var ganska oförsonliga gentemot alla som tvivlade på detta eller ifrågasatte riktigheten i dessa uttalanden. Men här har vi ändå den dialektiska motsägelsen, för vad har marxismens idé gått ut på? Jo, ett klasslöst samhälle där människan inte längre utsuger och behärskar människan, ett statslöst samhälle. Och många inom vänstern ser detta som marxismens utopiska sida, strävan efter att omvandla samhällena på ett sådant sätt att våld för alltid kommer att upphöra att vara det nödvändiga och bestående sättet att reglera förhållandet mellan samhälle och individer, mellan olika individer.

Jag hävdar att marxismen i sin uppslutning kring visionen om ett samhälle fritt från våld har gått längre och djupare än några pacifistiska predikanter om icke-våld någonsin gjort. Varför? Därför att marxismen blottlagt rötterna till våldet i vårt samhälle, något som de andra inte har gjort. Marxismen har tagit på sig uppgiften att attackera dessa rötter, att rycka upp våldet med rötterna inte bara från det mänskliga tänkandeet, inte bara från mänskliga känslor, utan att rycka upp det med rötterna från själva de materiella grundvalarna i samhället. Marxismen har insett hur våldet får näring från klassmotsättningarna i samhället – och i detta avseende bör marxismen bedömas mot tvåtusen år av fåfängt kristet förkunnande av icke-våld. Jag talar om fåfängt i bemärkelsen att det inte har fått några verkliga konsekvenser, inte lett till någon verklig minskning av våldet. Efter två årtusenden av ”älska din nästa” befinner vi oss i följande situation: de som går i kyrkan faller napalmbomber och andra, nazisterna, som också uppfostrats enligt den kristna traditionen, sände sex miljoner ättlingar till Kristi landsmän till gaskamrarna. Två årtusenden av predikningar om icke-våld har lett till detta! En av orsakerna är att rötterna till våldet aldrig har angripits, aldrig har grävts upp, klassamhället har bestått och därför blev dessa predikningar, också de mest uppriktiga, även när den kristne förkunnaren lagt ner både själ och hjärta i dem, med nödvändighet fåfängliga, eftersom de bara tog itu med ytan av icke-våldet. Men även marxismens dialektik har hamnat fel – och marxismen själv under sin historia av djupa och tragiska motsägelser. Att en stark dröm om icke-våld låg bakom ryska revolutionen framgår om man studerar Lenins uttalanden om revolutionen, som till det yttre har en mycket dogmatisk form, nästan som en andlig text med Bibel-tolkningar. Men bakom dessa något prästerliga formuleringar väller drömmen om ett statslöst samhälle hela tiden fram. Oktoberrevolutionen genomfördes på ett sätt som fick även fientligt inställda ögonvittnen (som de västliga ambassadörer som befann sig i Petrograd) att medge att det totala antalet dödsoffer på båda sidor uppgick till tio. Det är det sammanlagda antalet dödsoffer för den stora revolutionära Oktoberresningen. De personer som ledde denna resning – Lenin, Trotskij och medlemmarna av det revolutionära militära utskottet – hade tänkt igenom frågan om våld och icke-våld och organiserade

⁴ Viet Cong var den benämning som man i USA vanligtvis använde för Sydvietnams nationella befrielsefront, *FNL* som vi sade i Sverige.

⁵ FLN, den algeriska *Nationella befrielsefronten*, som bildades 1954, kämpade för Algeriets frigörelse från Frankrike, vilket uppnåddes 1962.

denna oerhörda resning med en ytterst djup om än outtalad omsorg om människoliv, såväl deras fienders liv som det egna folkets. Ryska revolutionen, i vars namn så mycket våld har skett, var den allra fredligaste aktionen av denna omfattning i hela mänsklighetens historia!

Revolutionen segrade inte med gevär, utan med ord, med argument, genom att övertyga. Orden kunde vara mycket våldsamma, orden var oerhört kraftfulla, men det handlar om känslornas våld under ett uppror mot verklighetens våld, med ett världskrig som hade lett till att miljoner människor offrats. Alla de som nuförtiden tagit som sin uppgift att predika moral för dem som genomförde ryska revolutionen utgår, förstås, från att det rådde ett gott och änglalikt status quo, ett änglalikt icke-våld, som kastades över ända av några revolutionära fanatiker av den sort som Dostojevskij beskrivit och som tog sig själva rätten att förfoga över människoliv. Nära tio miljoner hade gått under i första världskrigets skyttegravar när bolsjevikerna genomförde den stora revolution, som kostade tio människoliv.

Den djupa universella humanism som ligger inneboende i det du kallar icke-våldets utmaning har funnits som den viktigaste beståndsdel i marxismen. Vi var lite mer timida när det kom till att tala om humanism; vi var mer timida därför att hur många skurkar genom världshistorien har inte talat om humanism – har inte Stalin gjort det, har inte Hitler, har inte Goebbels? Jag blir alltid mer än förfärad när jag hör folk inom vänstern och f d marxister tala om att marxismen behöver kompletteras med humanism. Marxismen behöver bara vara trogen sig själv.

Men vad var det som hände efter denna ytterst lovande inledning av ryska revolutionen, sedan Lenin hade skrivit *Staten och revolutionen*, den stora revolutionära drömmen om icke-våld uttryckt i marxistiska termer, vad var det som hände? De andra som predikade icke-våld, som Kerenskij, predikade icke-våld för de förtryckta genom att återinföra dödsstraff för soldater, som vägrade slåss vid fronten. Kanske finns det en större försiktighet när det gäller att tala om icke-våld bland dem som verkligen avskyr våld. Jag är misstänksam mot dem vars läppar är fulla av ädla ord. Jag litar mestadels mer på dem som talar öppet och rent av brutalt om vad den politiska kampen kräver så länge de inte låter sig uppslukas av sin egen rättfärdighet.

Sedan kom interventionen utifrån, inbördeskriget. Våld fick tillgripas i växande skala, precis som Viet Cong idag måste använda våld i växande skala. Det rör de inte för, antingen går de under eller också använder de våld. Men vad gjorde bolsjevikerna också under inbördeskriget? Än en gång försökte de hålla jämvikten mellan argument, övertygelse och våld, en jämvikt där de fortfarande lade betydligt större vikt vid övertygelse och argument än vapnen. Vad gäller vapnen var de totalt underlägsna britterna, fransmännen och amerikanerna (som sände både trupper och ammunition till de vita arméerna i Ryssland). Röda armén, under Trotskijs ledning, var vid denna tidpunkt klart underlägsen. Men vad hände? De agiterade, de vädjade till soldaternas medvetenhet, till arbetarna i uniform i interventionsstyrkorna. Den franska flottan, som hade fått i uppdrag att kväsa revolutionen, gjorde myteri i Odessa och vägrade slåss mot bolsjevikerna, ännu en seger för icke-våldet i inbördeskriget. Detta uppror bland matroserna orsakades av vad man omtalade som bolsjevikisk propaganda, men denna ”omstörtande verksamhet” förhindrade våld. (I Storbritannien 1920, under interventionen, under det rysk-polska kriget, gick hamnarbetarna i London till aktion och vägrade lasta vapen på väg till Ryssland och hamnen i London stod stilla – det var icke-våld.)

Sedan följde den stora tragedin med isoleringen av den ryska revolutionen och hur den föll offer för en förstörelse som var otrolig, omöjlig att föreställa sig, fattigdom, svält och sjukdomar till följd av interventionen, inbördeskrig, samt förstås det långa och plågsamma världskriget, som inte bolsjevikerna hade orsakat. Följden blev att terrorn släpptes lös över Ryssland. Folk tappade fattningen. De, också ledarna, slutade tänka klart och vara vid sina sinnens fulla bruk. De var utsatta för ett oerhört och omänskligt tryck. Jag är inte ute för att döma dem eller klandra eller rättfärdiga dem. Jag ser bara den djupa tragedin i denna historiska process, som ledde till att våldet förhärligades.

Och det som bara var tänkt som ett glas fullt av våld förvandlades till hink efter hink och till floder av våld. Det är den ryska revolutionens tragedi. Dialektiken av våld och icke-våld inom marxismen

kastades så rejält över ända att marxismens del av icke-våld till sist kvävdes under stalinismens massiva och förkrossande tyngd. Det var ingen tillfällighet att Stalin indirekt tog avstånd från den leninistiska och marxistiska tanken på statens bortdöende. I den tanken koncentrerades hela marxismens sida av icke-våld. Den stalinistiska regimen kunde inte tolerera, kunde inte stå ut med, att den drömmen fick överleva. Den var tvungen att gnugga bort den ur mänskliga hjärnor för att kunna motivera sitt eget våld. Det här säger jag inte för att skylla allt på enskilda individer. Det handlade om något mer. Det var tragedin hos en isolerad och utarmad revolution, som inte klarade av att under isolering och fattigdom uppfylla sina egna löften; en revolution som satt fast i denna tragiska situation – mellan den oförsonliga motsättningen mellan löften och förverkligande, mellan dröm och verklighet och hade hamnat i något irrationellt.

I vad mån bär marxismen som sådan ansvaret för detta? Det vore felaktigt att likställa stalinism med marxism och att kritisera marxismen för vad som skett under stalinismen. Å andra sidan skulle det visa på avsaknad av moraliskt mod hos marxismen om vi skulle dra en formell skiljelinje och säga att vi inte är ansvariga för stalinismen, att det inte var den vi hade tänkt oss. Ni förstår, på sitt sätt är marxismen lika skyldig till Stalin som kristendomen till familjen Borgia. Familjen Borgia är inte samma sak som kristenheten, men kristenheten kan inte tvätta bort familjen Borgia. Och vi kan inte utplåna stalinismen från vår historia, även om vi inte är ansvariga för stalinismens brott. I viss mån medverkade vi (och när jag säger vi menar jag den generation marxister, som jag personligen identifierar mig moraliskt med, jag tänker på Lenin, Trotskij, Bucharin, Zinovjev, de första kommunistledarna i Europa) till att förhärjliga våldet i rent självförsvar. Rosa Luxemburg hade förstått detta när hon kritiserade de första svaga tecknen på denna inställning.

Men frågan är större och djupare än bara mänskliga avsikter. Våldet är inte rotat i mänskliga avsikter. Mänskliga avsikter är, om man så får säga, den mekanism, den psykologiska och ideella mekanism som materiella faktorer och materiell nödvändighet överför sitt tryck på. Marxismen hade av enkla skäl inte räknat med möjligheten att ett så oerhört utbrott av våld, att ett så oerhört missbruk av våld, skulle få ske i marxismens namn. Marxismen hade ju utgått från att revolutionen alltid skulle vara en med våld genomförd samhällsförändring, men att den skulle ha stöd av en överväldigande folklig majoritet. De såg revolutionen i det industrialiserade väst som något som skulle genomföras av ett arbetande folk som slöt upp bakom socialismen, som stödde revolutionen av hela sitt hjärta och som bara skulle ställas mot en liten minoritet av utsugare. Vid en sådan konfrontation mellan en revolutionär majoritet och en kontrarevolutionär minoritet skulle behovet av att använda våld verkligen vara ytterst begränsat och drömmen om icke-våld ha haft alla möjligheter att kunna förverkligas.

Det brukar sägas att marxismen är något som passar i de underutvecklade länderna, men inte i det utvecklade och industriella väst. Jag hävdar ändå att marxismens ursprungliga dröm och den verkliga ursprungliga tanken bakom och förhoppningen hos marxismen fortfarande passar mycket bättre i det industrialiserade väst än i de underutvecklade länderna, även om revolutionen där i vissa fall utförs av stora majoriteter som fallet var i Ryssland 1917, i Kina 1949 eller i Vietnam idag. I underutvecklade länder kommer ett ögonblick efter revolutionen då det åter uppstår en klyfta mellan löften och förverkligande. Då uppstår besvikelse, explosiv disharmoni och en önskan hos de som styr efter revolutionen att slå vakt om revolutionen på det sätt de önskar och klarar av. Ju mer underutvecklat ett land är desto säkrare är det att det efter revolutionen kommer att uppstå en tid av bittra sanningar och våld.

Jag anser ändå att våldet i Kina redan är på en mycket lägre nivå än vad som var fallet i Ryssland. Absurditeterna i den kinesiska revolutionen, och gudarna ska veta att det har förekommit åtskilligt absurt, är hittills betydligt färre, anser jag, än det som förekom under den ryska revolutionen. Men den kinesiska revolutionen var ju inte först på banan, var inte den *isolerade* revolutionen: den hade redan fått stöd av Stalins Ryssland och det skulle reducera mängden förnuftsvidrigt. Jag tror att med spridningen av revolutionen, när revolutionära samhällen går framåt industriellt och teknologiskt, när de blir rikare, med höjd levnadsstandard, när det arbetande folket blir relativt tillfredsställt,

kommer de förnuftsvidriga inslagen att minska. Den slutgiltiga bekräftelsen på marxismens dröm om icke-våld kommer att inträffa när socialismen har nått de utvecklade länderna. Det är min uppfattning och det handlar inte om något önsketänkande. Hela den teoretiska strukturen hos marxismen får mig att dra denna slutsats. Jag anser att den avstalinisering som har skett i Ryssland, om än partiell, motsägelsefull, otillräcklig, hycklande, redan i någon mån har återställt jämvikten mellan de motsägelsefulla inslagen i den ryska revolutionen genom att minska våldet och ge mer utrymme åt inslaget av icke-våld i marxismen.

Ni frågade mig vad jag tänkte på när jag talade om de negativa effekter Vietnamkriget haft i den kommunistiska världen. Kanske är Vietnamkriget uvertypen till nya utbrott av våld med rötterna i väst och som än en gång kommer att översvämma världen. Oron för detta befrämjar återkomsten av auktoritära och våldsamma tendenser i Ryssland och Kina. Jag drog en parallell mellan Vietnamkrigets effekter i den kommunistiska delen av världen och Koreakrigets följder under de sista åren av Stalins epok. Den oro och panik som Koreakriget medförde kom i Ryssland till uttryck i form av det sjuka i Stalins styre under de sista åren, i en upprepning av häxjakten från 1930-talet. Jag tror inte på och är inte orolig för att något så förfärligt skulle inträffa i Ryssland som reaktion på den amerikanska aggressionen i Vietnam, men vi har redan bevittnat hur de auktoritära tendenserna i viss mån har återkommit. Kommunistpartiets tjugotredje kongress är ett vittnesmål om detta. Rättegångarna mot Daniel och Sinjavskij⁶ är symptom på att den auktoritära tendensen delvis återkommit.

Å andra sidan tror jag inte det går att säga att Koreakriget bara fick en följd, dvs att stimulera våldet på hemmaplan i Sovjetunionen och Kina. Det fick också positiva effekter vid sidan av de följder det fick i vår del av världen. Det väckte en känsla av mänsklig solidaritet när en liten nation utsattes för en så hänsynslös attack, som blev så hänsynslöst krossad av de mäktigaste, största och rikaste länderna i världen. Koreakriget ledde till att en del av de illusioner som chrusjtjovismen hade bidragit till försvann. Nämligen illusionen om möjligheten till fredlig övergång från kapitalism till socialism i länder som Frankrike eller Italien. Försök nu bara att tala om för franska och italienska arbetare att de kan uppnå detta underverk när de stora kapitalistiska staterna motsätter sig det så kraftfullt i små länder som Korea och Vietnam.

A J Muste: En fråga som ger mig problem och som du tog upp översiktligt är tragedin för den marxistiska rörelsen i dess orgier av terror och våld i Sovjetunionen och Östeuropa under Stalin. Det tycks mig som om de stora tragedier vi måste vara medvetna om i själva verket är Sovjetunionen och USA. Men det är något som kräver mer analys för att, med tanke på exemplet med kommunismen i Sovjetunionen, de av oss som är revolutionärer ska kunna slippa gå längre i den sortens utveckling av våld. För det andra måste vi fråga oss om det i begreppet icke-våld ryms andra former av kraft än militär sådan. Det innebär att vara på vår vakt mot anpassning till ett system vars själva kärna utgörs av våld, även under så kallad fredstid. För min del är jag ständigt frustrerad när jag försöker få veta hur vi ska tänka när vi talar om en icke våldsamt revolution. Hur gör vi konkret om vi råkar befinna oss i Vietnam? Finns det andra konkreta kampformer än de som vietnameserna tillämpar? Jag tror att vi bara har en helt elementär uppfattning om icke våldets kraft som en konstant i kampen mot imperialismen, som är en mycket reaktionär kraft. Jag anser att det inte finns något utrymme för kompromisser, men jag anser också att vi har förslag på hur man i det här landet kanske ska kunna undvika det som hände i Sovjetunionen ...

Deutscher: Vi måste göra känt att den väg som för oss till det klasslösa samhället kommer att vara lång och förskräckligt mödosam. På dig låter det som vi redan stod på tröskeln till ett klasslöst samhälle. Du förstår, det är så lätt förvandla parollen om icke-våld till eskapism, så lätt att bortse från realiteterna i denna långa väg, att vi på denna väg kommer att få leva med våldet och att vi kommer att använda oss av våld om vi är socialister.

⁶ Rättegången mot författarna Julij Daniel och Andrej Sinjavskij hölls i Moskva från hösten 1965 till februari 1966. De åtalades för att ha publicerat antisovjetiskt material i utlandet och dömdes till 5 resp. 7 års straffarbete. Se bilagan nedan om rättegången mot de två författarna.

Min poäng är denna. Som marxister måste vi, överallt då vi tvingas använda våld, inse och berätta för dem vi uppmanar att agera att våldet är ett nödvändigt ont. Och betoningen måste ligga både på adjektivet och substantivet, på det nödvändiga och på det onda. Att predika icke-våld för dem som alltid utsätts för våld kan till och med vara fel. Jag anser att den lärdom vi bör dra av den sovjetiska historien är att vi inte nog kan framhålla det onda i våld. Men om jag vore vietnames och tillhörde Viet Cong skulle jag försöka säga till mina vapenbröder att vi inte får göra någon dygd av den bittra och förfärliga nödvändigheten av våld. Men vi befinner oss i väst och agerar här – och här har detta argument mycket större möjligheter att möta förståelse och accepteras.

Inom vänstern i väst måste vi odla ett sätt att tänka, som inte ryggas tillbaka för den verklighet vi har att tampas med. Och på den punkten skiljer sig marxismen från anarkism och ren pacifism – med anarkisterna delar vi drömmen om ett statslöst samhälle, men vi ställer frågan: hur ska man komma dit? Ni går med på att Vietnamkriget inte är någon historisk slump, att det är uttryck för er samhällsstruktur och uttrycker den imperialistiska karaktären på ert förhållande till omvärlden. Om ni går med på det innebär det att samhällsordningen måste förändras. Hur ska det gå till? Hur ska det kunna ske med icke-våld när de som vägrar att ge vika en tum i Vietnam för sina klassfiender – kommer de att överlämna Förenta Staternas territorium åt socialismen utan att först försvara status quo? Kan ni föreställa er det? Jag kan, men bara under en förutsättning. Det är när ett överväldigande antal amerikaner är redo att använda våld för att införa socialismen, endast då kan socialismen erövra Förenta Staterna utan att använda våld. Revolutionens tillgång var dess moraliska överlägsenhet. Så om ni kan uppnå samma moraliska överlägsenhet för socialismen i det amerikanska samhället som den ryska revolutionen hade då kanske man inte behöver använda mer än en oändligt liten mängd våld. Men – och nu åter till dialektiken – bara om ni är redo att använda våld utan att göra en dygd av det.

Översättning: Björn Erik Rosin

Bilaga: Rättegången mot Sinjavskij och Daniel

[Rättegången mot de två författarna fick stor genomslag även i Sovjet. Den följande redogörelsen är hämtad från boken *Sovjet-protest – Den nya ryska oppositionen i dokument*, redigerad av L-E Blomqvist och M Ljunggren (1969). Flera av de dokument (tal, uttalanden m m) som refereras finns med i boken, men återges inte nedan]

Andrej Sinjavskij (f. 1925) hade under 50- och 60-talen i [tidskriften] *Novyj Mir* gjort sig känd som en mycket säker och kunnig kritiker, en man med djupa insikter i äldre modernistisk litteratur och kännare av Pasternaks och Achmatovas diktning men också som en kompromisslös avslöjare av *Oktiabr*-falangens i hans ögon talanglösa grötrim. Hans förord till den stora Pasternak-utgåvan 1965 har betecknats som en av de skickligaste introduktionerna till denne diktares värld, något som säkert hänger samman med att Sinjavskij var nära vän med nobelpristagaren. Under pseudonymen Abram Tertz hade han i väst låtit publicera en rad berättelser jämte en större kritisk granskning av den socialistiska realismen. Redan i sin uppsats om den socialistiska realismen definierar han sitt litterära program: i motsats till denna realism vill han hävda rätten till en fördjupad realism som tar sig uttryck i en absurdistisk verklighetsuppfattning och i groteska förskjutningar av perspektivet. Hans förebilder är HE. T. A. Hoffmann, Goya, Gogol och Dostojevskij. Sinjavskij menade att den officiella litterära synen inte längre kunde täcka en alltmer komplicerad sovjetverklighet. I den häftiga satiren, allegorin, parabeln såg han en viktig möjlighet till förnyelse av sovjetlitteraturen.

Julij Daniel (f. 1925) var inne på liknande vägar. Under pseudonymen Nikolaj Arzjak hade han i utlandet låtit publicera några noveller som i litterär originalitet knappast når upp till Sinjavskijs nivå.

De bägge författarna anklagades för antisovjetisk verksamhet enligt paragraf 70 i den sovjetiska strafflagen. Rättegången var inte öppen för utländska journalister. Redan före rättegången hade de

båda i flera tidningsartiklar utmålats som överlöpere, kättare, missfoster, polygamer och träskdjur. Domen föreföll därför vara given på förhand, särskilt som ett av åklagarens vittnen personligen författat en av de mest hätska artiklarna. Julij Daniels hustru beklagade sig i ett brev över att Sinjavskij och Daniel hållits så länge i häkte i väntan på domstolsförhandlingarna. Hon gick till angrepp mot ryktesspridningen och hemliga polisens verksamhet i sammanhanget men hon kritiserade också anklagelserna som sådana. Någoting antisovjetiskt stod inte att finna i vare sig Sinjavskijs eller Daniels produktion, menade hon.

I sitt försvarstal inför domstolen hävdade Sinjavskij att han icke velat sprida sovjetfientligt förtal, och att de anklagelser som riktats mot honom och Daniel snarare berörde de uppdiktade personerna i deras verk än författarna själva. Överhuvud menade Sinjavskij att hans och Daniels verk hade fattats alldeles för bokstavligt. Domstolen hade missuppfattat deras litterära metod och tagit ironier och liknelser för allvarliga verklighetsbeskrivningar. Huvudpunkten i hans tal var att det inte var möjligt att sätta sig till doms över en konstnärlig metod med hänvisning till dess eventuella konsekvenser för samhällslivet. Samma sak framhölls av de 62 moskvaförfattare som i en petition till bl. a. Högsta Sovjets presidium ville gå i borgen för de anklagade författarna. Erkända sovjetförfattare som Ehrenburg, Kaverin, Tjukovskij, Achmadulina och sverigevännen Gennadij Fisch menade att den sensationellt hårda domen (Sinjavskij dömdes till sju år i straffarbetsläger, Daniel till fem år) innebar en allvarlig skada för Sovjetunionens anseende. Konstnärliga experiment var nödvändiga för sovjetlitteraturens utveckling och kunde till och med berika den.

Det är just dessa författare som Sjolochov i citatet inledningsvis kallar för vilseledda och skamlösa. De 62 moskvaförfattarna var inte ensamma. Flera protester följde, av vilka de viktigaste samlats i Ginzburgs vitbok. Man angrep också nobelpristagaren Sjolochov för hans exempellösa utfall mot sina kolleger. Både en etablerad författarinna som Lidija Tjukovskaja och en av de mera kända underjordiska poeterna, Jurij Galanskov, tog till orda. Lidija Tjukovskaja är särskilt skarp. I sitt öppna brev till nobelpristagaren — vilket aldrig publicerades i Sovjet — hoppas hon att i stället Sjolochov skulle bli den straffade och dömas till konstnärlig ofruktbarhet. Hon säger: ”Ni ... / har / ... förrått Er plikt som författare. Författarens skyldighet är att alltid och överallt förklara och göra var och en medveten om det mångfacetterade och motsägelsefulla i litterära och historiska processer och inte stå och leka med ord och ondskefullt beräknande förenkla och därvid förvanska det inträffade.”

Inte bara etablerade och underjordiska författare reagerade. En hel rad prominenta kulturpersonligheter, vetenskapsmän och konstutövare avsånde inför den tjugotredje partikongressen (mars-april 1966) ett brev, där man varnade för återfall i stalintidens metoder.

Den 5 mars — Stalins dödsdag — anordnade ett flertal studentgrupper en tyst minut till minne av stalintidens offer. Demonstrationen blev knappast framgångsrik eftersom ledarna ar resterats tio dagar i förväg.

Från interneringslägret i Potma i Mordvinien avsånde Julij Daniel sedermera ett brev, där han bl. a. säger: ”Den tendentiösa informationen i vår press om processen och om de anklagades verk och personer och den sympati för oss och de protester mot rättegången och domarna som framförts av en serie sovjetiska författare och intellektuella gör det nödvändigt för mig att uttrycka min inställning till det som skett. Jag har kommit till den definitiva slutsatsen att våra verk över huvud taget inte bort behandlas inför rätta, och att domarna är orättfärdiga, och jag tar också tillbaka mina 'beklaganden' vid rättegången med anledning av att våra verk skulle ha vållat skada: den enda skada man kan förbinda med namnen Sinjavskij och Daniel är den som vållats av arresteringarna, rättegången och domarna.”

Vid sidan av det för sovjetiska förhållanden sensationella i att två åtalade vägrade att erkänna sig skyldiga innebar rättegången mot Sinjavskij och Daniel det oerhörda att den sovjetiska författarkåren med ytterligt få undantag — häribland den isolerade Sjolochov — solidariserade sig med de

anklagade genom att vägra att uttala sig mot dem. Genom rättegången fick demonstrationerna ny näring och underjorden tillfördes nya krafter.